

Krmíme ptáky

— ale
správně

KAZDA

PETER BERTHOLD
GABRIELE MOHROVÁ

KRMENÍ,
OCHRANA A BEZPEČÍ
PRO PTÁKY
PO CELÝ ROK

Obsah

6 KRMÍME PTÁKY

- 8 Krmíme ptáky – dnes nutnost pro jejich přežití
- 10 Dramatický úbytek ptáků
- 16 Celosvětový úbytek druhů
- 20 Dá se vůbec úbytek druhů zastavit?
- 21 Reekologizace: naneštěstí utopie
- 24 Historie krmení ptáků
- 32 Vrabec domácí: ideální příklad na vysvětlenou

36 CO PTÁCI POTŘEBUJÍ K ŽIVOTU

- 38 Jak ptáci žijí a co potřebují
- 46 Krmíme ptáky: vědecké základy

62 KRMÍME PTÁKY V PRAXI

- 64 Plánujeme krmení ptáků
- 72 Zásobníky krmiva
- 78 Čím krmit

- 92 Návštěvy krmného stanoviště a spotřeba krmiva během roku
- 100 Vzorový příklad: špačci
- 103 Když ptáci ke krmnému stanovišti nechodí
- 106 Nezvaní hosté krmného stanoviště
- 110 Má smysl krmit vodní ptáky?
- 112 Hygienická opatření
- 114 Co s nemocnými a mrtvými ptáky
- 118 Právní aspekty krmení volně žijících ptáků
- 120 Doplnková opatření pro ochranu ptáků
- 127 Shrnutí a výhled do budoucna
- 130 Pár zajímavých recenzí...

132 PTÁCI NA KRMNÉM STANOVISTI

- 135 Sýkorovití
- 137 Králíčci
- 138 Pěnkavovití
- 141 Střízlíkovití
- 142 Vrabcovití a pěvušky
- 143 Strnadovití
- 144 Datlovití
- 146 Drozdovití
- 148 Lejskovití
- 150 Brhlíkovití a šoupálkovití
- 151 Krkavcovití
- 154 Špačkovití
- 155 Holubovití
- 156 Hrabaví
- 158 Skřivanovití
- 159 Pěnicovití a budníčkovití
- 160 Konipasovití
- 162 Chřástalovití
- 163 Rackovití
- 164 Dravci
- 167 Čápovití
- 168 Vzácnější hosté

171 ZDROJE INFORMACÍ

KRMÍME PTÁKY – DNES NUTNOST PRO JEJICH PŘEŽITÍ

Když se u nás před více než 200 lety začínalo s krmením volně žijících ptáků, nebylo v té době vlastně ještě potřeba. Možná se ve své době vyvinulo jako projev určitého milosrdenství. Nebo také špatného svědomí, když tehdy lidé v zimě vyháněli až příliš dotěrné vrabce ze dvorů u svých stavení, a tím je nechávali na pospas hladu. Tehdy měla navíc většina ptáků všude k dispozici své víceméně přirozené prostředí plné hmyzu, rostlin se semeny a křovin oplývajících bobulemi, které jim skýtalo hojnost potravy. Výpadky zásob přes tuhou zimu se v tehdy prakticky nedotčené přírodě daly brzy vyrovnat.

Bylo to běžné ještě i kolem roku 1900, kdy se krmení ptáků postupně rozšířilo. Že se posléze rozvinulo do podoby jakéhosi všelidového hnutí, to mělo především tři důvody. Jednak začali mnozí, kteří se díky stěhování do měst tak trochu přírodě odcizili, nacházet potěšení v tom, když jindy plaší ptáci začali v zimě přicházet ke krmítkům a vlastně až k oknům jejich domovů, kde se nechali docela v klidu pozorovat. Učitelé a vychovatelé pak pochopili, jak velkou hodnotu pro vzdělání mají krmítka, na nichž mohou ukázat nejrůznější druhy ptáků, a začali krmení ptáků (stejně jako výrobu ptačích budek) rychle zařazovat do svých učebních plánů.

Nemálo z nich započalo už tehdy se samotným krmením ptáků, protože začali chápat, že pokud pro ta „ubohá prokřehlá stvoření“ udělají něco dobrého, může jim to pomoci vrátit alespoň část toho, co jsme jim ničením přirozeného životního prostředí vzali.

Od 60. let 20. století získalo příkrmování volně žijících ptáků zcela nový význam. Jak si záhy ukážeme, stalo se mezitím pro mnoho druhů i jedinců absolutní nutností a podporou samého přežití, chceme-li zachovat alespoň zbývající část druhové pestrosti ptačí populace.

Intenzivní zemědělské hospodaření, které mezitím nabylo rozměrů bohapustého drancování krajiny, vedlo v takzvané „kulturní“ krajině doslova k druhovému vyprázdňení. Zbyly v ní jen monokultury užitkových rostlin. Různé „plevele a havěť“ byly vyhubeny za pomoci biocidů, úplný holokaust pro přirozené prostředí a především výživu ptáků. Zkázou dokončuje zástavba, doprava, světelné znečištění, nijak neohraňované volnočasové aktivity a podobně. Některým z těchto faktorů se zde budeme věnovat podrobněji. Kdo se zajímá o celé široké spektrum těchto faktorů, tomu můžeme doporučit jinou knihu od Petera Bertholda, která se objevila rovněž letos, a to pod titulem „Naši ptáci – proč je potřebujeme a jak je můžeme chránit – každá

obec může mít svůj biotop (Unsere Vögel – warum wir sie brauchen und wie wir sie schützen können – Jeder Gemeinde ihr Biotop)³³.

Situace v otázkách výživy mnoha ptáků se tak výrazně zhoršila, že už nedokážou úspěšně ani vyvést mladé (viz str. 19), takže se už jejich příkrmování nepovažuje za žádnou zbytečnost. Jak uvidíme, krmení je dnes:

- absolutně nezbytným, cenným a úspěšným přispěním k ochraně druhů a tím pádem i ochraně přírody
- momentálně jediným možným typem účinné okamžité pomoci pro naše ptáky a
- morální povinností každého člověka, který chápe, že nenarušenou přírodu a druhovou rozmanitost potřebujeme k našemu přežití stejně tak, jako dostatek potravy, vody a vzduchu z čistého prostředí.

Že přitom hovoříme o celoročním krmení – které se ostatně po dlouhá desetiletí praktikuje v celém světě, od Británie přes Austrálii, Asii, Jižní Afriku až po USA – a ne jenom o pouhém zimním příkrmování, to se vlastně rozumí samo sebou. V této otázce panovaly velké pochybnosti. Ovšem posléze se jasně ukázalo, že našim ptákům chybí výživa po celý rok a že právě přes léto je jejich energetická potřeba výrazně vyšší. Tudíž je i příkrmování v této době ještě důležitější než v zimě.

Dnes se kromě obvyklých krmítek používají také nejrůznější „krmná síla“, pomocí nichž je možné dobře zásobit potravou mnoho druhů ptáků.

Podobné snímky akrobatických kousků, které například strakapoud velký (a nejen tento druh) provádí ve snaze dostat se k potravě, by určitě jednou stály za přihlášení do fotosoutěže.

DRAMATICKÝ ÚBYTEK PTÁKŮ

OD ROKU 1800: O 80 % MÉNĚ PTÁKŮ

Současný „překotný úbytek“ stavu ptáků, jež jsme svědky nejen v Německu, ale i po celém světě, vyděsil mnohé z nás. Nejčerstvější bilance pro naši zemi říká: od roku 1800 se „hustota osídlení“ ptactvem v Německu ztenčila o plných 80 %! Kde tedy dříve cvrlikalo deset ptáků, slyšíme dnes už jen dva. A nikdo nedokáže říct, jak dlouho je ještě budeme moci zaslechnout. Toto „tiché jaro“ se už v našich krajích žel hojně zabydlelo a není vůbec daleko doba, kdy může příroda „oněmět“ úplně⁵².

K tomu uvedme pár konkrétních čísel: z 268 druhů hnízdících ptáků v Německu už deset úplně vymřelo, stavy 141 druhů, tedy 55 % z nich, významně ubývají, 44 neboli 17 % má stavy zhruba stabilní a 73 neboli 28 % druhů již (opět) přibývá. Z druhů mizejících činil úbytek počtů během posledních 25 let u 20 druhů více než 50 %, u 36 druhů pak přes 20 %. Tato obrovská zkáza postihuje přitom už i takové kdysi zcela běžné druhy, jako jsou čejky, vlaštovky, skřivani, špačci, vrabci, stehlíci nebo konopyky. Drastický rekord si může připsat koroptev polní a rákosník ostricový, kterých od roku 1950 ubylo plných 95 %. V absolutních číslech to znamená: z kdysi běž-

ných miliónů koroptví jich na našich polích zůstalo naživu jen pár desítek tisíc^{33,97}. Takto potichu a nenápadně probíhal kdysi i holokaust, vyvražďování celého národa. Jak jen mohlo všechno dojít tak daleko?

VČASNÁ VAROVÁNÍ, JEN VLAŽNÉ REAKCE

Zhruba do zmíněného roku 1800 byl náš svět pro ptáky víceméně v pořádku. Díky záboru krajiny lidskou činností, který probíhal už někdy od středověku, se původně druhově chudé lesy obohacovaly. V těch od doby ledové žilo na velkých plochách jen okolo padesáti druhů ptáků. Všechna ta pole, louky, vinice a další proměnily krajinu ve strukturálně bohatou mozaiku. Do ní postupně přitáhlo množství nových druhů živočichů i rostlin z jihu a z východu. Z ptáků to byli strnadi, skřivani a spousta jiných obyvatel otevřené krajiny, což v naší zemi vedlo k rozkvětu druhové rozmanitosti^{24,34}. V této éře extenzivního zemědělství ležela část polí vzhledem k trojpolnímu systému ladem. Polnosti překypovaly volně rostoucími druhy a bohatě kvetoucí louky lákaly hojnost motýlů, divokých včel a dalších živočichů. Počet druhů ptáků se tak mohl zhruba zdvojnásobit a všem se spolu dařilo dobře.

Typická intenzivně využívaná louka: už těžko zde můžeme mluvit o záplavě pestrých květů plných rozličného hmyzu. Navíc je otázkou, zdali přítomné trávy vůbec stihnou vysemenit – pro ptáky tu tedy není potrava.

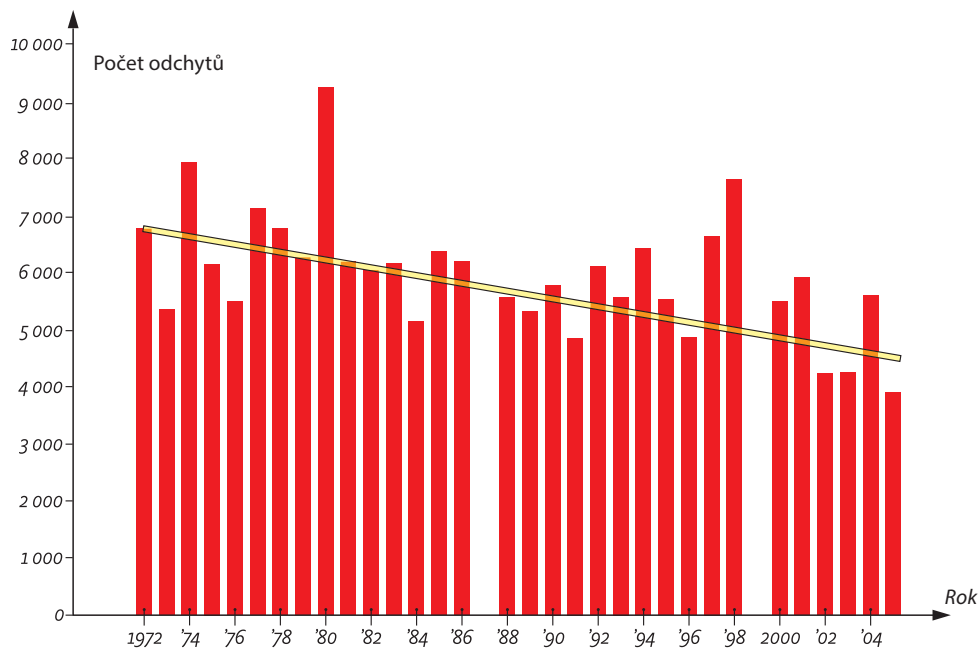
Záhy se ovšem časy obrátily. Již v roce 1849 – tak brzy, jako v žádné jiné zemi – pranýřoval nestor ornitologie Johann Friedrich Naumann ve své knize „Osvětlení nářků: o ubývání ptáků uprostřed Německa (Beleuchtung der Klage: Über Verminderung der Vögel in der Mitte von Deutschland)“¹⁶² tehdy „silný“ úbytek mnoha druhů ptáků – způsobený především intenzifikací zemědělství a počínající industrializací. Nedlouho poté se prosadil aktivní přístup: ze strany státu to byly různé ochrannářské normy, jako například „Říšský zákon na ochranu ptáků (Reichsgesetz zum Schutze von Vögeln)“ z roku 1888, ze soukromé sféry to pak bylo zakládání ochrannářských spolků (v roce 1899 Německý svaz pro ochranu ptactva neboli „Deutscher Bund für Vogelschutz“, dnešní Svaz ochrany přírody Německa NABU). Posléze se rozvinuly myšlenky ochrany přírody, v jejichž důsledku

byl v roce 1935 přijat Říšský zákon na ochranu přírody („Reichsnaturschutzgesetz“) a zároveň bylo mezitím zřízeno téměř 10 000 chráněných území. Zároveň se rozběhly závody. Na jedné straně se stále více klesaly stavy živočichů i rostlin. Na druhé straně přibývala opatření na jejich ochranu, jako jsou různé vyhlášky, zákony, konvence apod. Dohromady jich byla tisíce, výsledky ale nepřinesla. Působila totiž vesměs polovičatě, tedy stejným principem, jako pracují hasiči: ti se také dříve pokoušeli hasit, až někde hořelo, působit včas preventivně ale nedokázali. Dopadlo to tedy tak, jak to dopadnout muselo: s rozmachem hospodářství a industrializací zemědělství jsme někdy od 60. let minulého století vstoupili do éry vymírání druhů, které mezitím nabralo doslova katastrofální rozměry – nejen v Německu, ale i na celém světě.

HOROROVÉ SCÉNÁŘE – ALE DOSUD SE NIC NEMĚNÍ

V žádném jiném regionu Německa není úbytek ptáků od druhé světové války dokumentován tak dobře, jako v obci Möggingen při severozápadním cípu Bodamského jezera (nedaleko od Kostnice, pozn. překladatele). V knize „Můj život pro ptáky a 60 let v ornitologické stanici Radolfzell (Mein Leben für die Vögel und meine 60 Jahre mit der Vogelwarte Radolfzell)“ popisuje Berthold (2016)³², jak byl ve zmíněné lokalitě ještě někdy do 60. let minulého století svět v pořádku a jak ornitologická stanice Radolfzell získala svým přestěhováním z Rossitten roku 1946 doslova ráj, plný neuvěřitelně bohatého společenství ptáků, živočichů i rostlin. Díky pečlivému zaznamenávání ze strany pracovníků ornitologické stanice

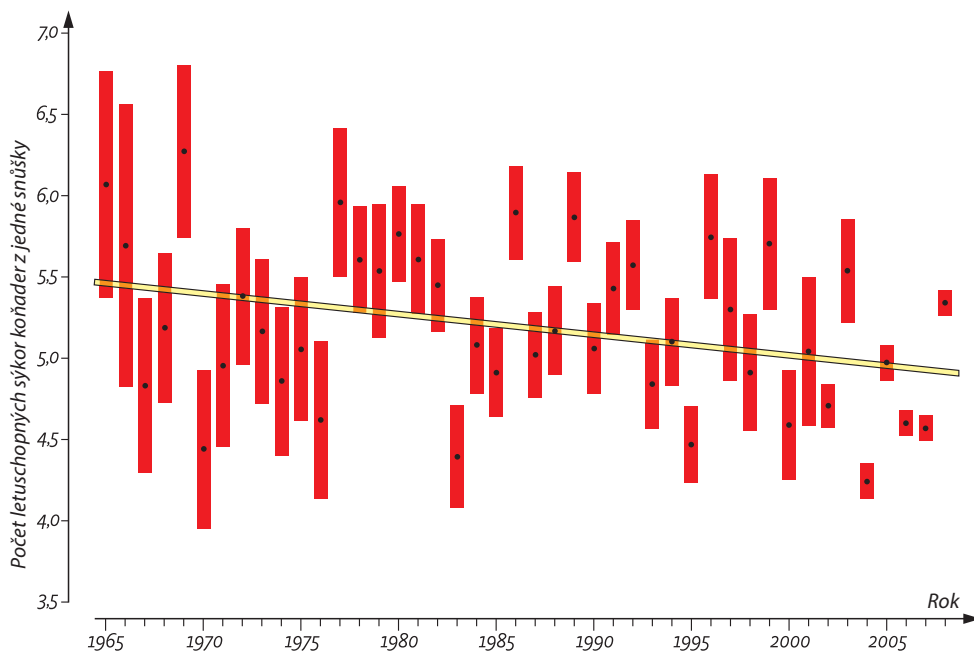
bylo možné vytvořit jedinečnou analýzu vývoje stavu ptactva od roku 1946 do roku 2003²⁶. Z té vyplývá: z dřívějších 110 druhů hnízdících ptáků jich plných 35 % úplně zmizelo nebo hnízdí už jen nepravidelně, u dalších 20 % druhů klesají stavy a jen asi 10 % jich vykazuje přírůstek stavu, případně lokalitu nově osídlili. Na pokusné ploše o velikosti 4 km² se počet jedinců snížil z původních asi 3300 na zhruba 2100 a hmotnost biomasy ptáků poklesla z tehdejších 240 kg na pouhých 150 kg. Hlavní příčinou úbytku byl už tehdy výrazný pokles zásob dostupného krmení – u kobytek a u semen volně žijících rostlin to bylo nějakých 90 %. Dnes z Möggingen mizí další hnízdící ptáci: vlaštovka obecná, rehek zahradní a lejsek šedý; další budou nepochybně následovat.

Počty odchytů u 35 druhů ptáků na odchytovém místě při Bodamském jezeře na ornitologické stanici Radolfzell; proložená přímkou ukazuje roční úbytek zhruba o jedno procento.

Podobný úbytek ptáků – zhruba o 1 % ročně – zaznamenala rovněž ornitologická stanice Radolfzell při svém „sčítání obyvatelstva“, prováděném mezi roky 1972 a 2005 u 35 druhů drobných ptáků^{21,27}. Už v roce 1987 byla u Společnosti Maxe Plancka na základě tohoto sčítání vydána podrobná tisková zpráva s mottem „Tichý nástup ‚oněmělého jara‘“. I když ji tehdy převzaly téměř všechny noviny v Německu³³, nedostavila se účinná opatření, která by toto vymírání druhů přibrzdila. Plíživá ztráta biodiverzity byla dlouho „přehlížena“, stejně jako jsou přehlíženy všechny nastupující katastrofální zlomy a pády našeho životního prostředí: oteplování klimatu, zhoršující se dostupnost vody, nadměrný rybolov ve světových mořích atd. Příčiny tohoto vývoje spočívají v chování naší společnosti druhu Homo horribilis, Homo im-

perfectus a Homo suicidalis (člověk děsivý, člověk nedokonalý a člověk sebevražedný)³³. Mnozí řadoví občané zastávají názor, že proti tomuto vývoji přece těžko mohou co udělat. Politici – téměř bezvýhradně ve vleku „dobrodiní“ činěného ve prospěch svých lobbistů – ti mají skoro vždycky něco „důležitějšího“ na práci, než prosazovat nějaká radikální opatření na ochranu životního prostředí, která je navíc stojí ztrátu voličských hlasů, tedy i jejich pohodlné živobytí. Biologové zpravidla raději žádají další výzkum, aby dostali „přesnější“ podklady, než aby je někdo žaloval a oni ztratili na oblibě. A samotné spolky na ochranu přírody mají rádi většinou spíše drobné dílčí úspěchy, než aby vedly skutečně účinné „válečné tažení“ proti vyhlazování přírody, především proto, aby si neohrožily své zdroje peněz za privilegií. A tak došlo

Od roku 1965 se v Anglii zaznamenává úspěšné hnízdění i u tak běžných druhů, jako je sýkora koňadra, pomalý, ale trvalý pokles. Příčinou je především nedostatek potravy: pro odchov mláďat chybí stále více hmyzu.

01

k tomu, že i takové „všudypřítomné“ druhy ptáků, třeba kdysi až plevelní vrabci, dnes houfně ubývají a my už u žádného druhu nemůžeme s jistotou říci, jestli se s ním budeme v přírodě běžně setkávat i za pár desítek let.

ÚBYTEK BĚŽNÝCH DRUHŮ: JEŠTĚ STÁLE NEZVONÍ POPLACH

Začali by lidé volat po lepší ochraně přírody, kdyby z naší přírody vymizely „běžné“ druhy ptáků, které se v naší zemi vyskytují v miliónoch počtech jedinců, jako jsou například koroptve, špačci, vlaštovky, skřivani a vrabci? Kdyby se někdo na něco takového zeptal před sto lety, zcela spolehlivě by většina odpověděla: Ta otázka je naprosto nesmyslná, ale kdyby k tomu došlo – ano, samozřejmě, přirozeně! Dnes vývoj postoupil téměř do této fáze – všechny zmíněné druhy zaznamenaly od té doby pokles stavu o 70 % a více – a ještě

do 60. let minulého století se jako škůdci likvidovali přímo na svých nocovištích dynamitem (špačci), případně byli do 70. let masově tráveni jedem (vrabci). I bez tohoto ovlivňování jejich stavu nadále částečně klesají a vůbec není jasné, jak dlouho se s některými druhy budeme moci u nás ještě setkávat. Co se dnes přímo před zraky nás všech odehrává, není nic jiného, než likvidace ptáků v přímém přenosu. A přesto nebylo dosud provedeno nic, co by tomuto všemu učinilo přítrž. Naši „zodpovědní“ mezitím hovoří jen o „krizi biodiverzity“. Spolkové ministerstvo životního prostředí spustilo v roce 2015 „Ofenzivu 2020 na ochranu přírody“, která se stejnou jistotou jako všechny ostatní dosavadní iniciativy rozplyne jako pára nad hrncem³³. A přitom je ochrana zbytků přírody stále lehčí: naše dnešní mládež už z velké části nezná žádné koroptve, špačky ani skřivany a nebudou tedy nad jejich ztrátou hořkovat.

Po celý rok krmíme — po celý rok pomáháme

Po dlouhá desetiletí se krmení ptáků ocitalo v palbě kritiky ochránců přírody – a to neprávem, jak nejznámější německý ornitolog Prof. Dr. Peter Berthold a jeho žena Gabriele Mohrová během svých dlouholetých výzkumů dokázali. Kdo svým opeřeným návštěvníkům poskytne po celý rok dobré krmení, může se těšit nejen pozorováním z bezprostřední blízkosti, ale také významně přispívá k ochraně ptáků.

— ZÁKLADY

Co ptáci potřebují a jak jim každý může pomoci

— KRMÍME PTÁKY

Jaké jsou vhodné zásobníky krmiva, jaké krmivo je vhodné, jaké přirozené zdroje krmiva nacházíme v zahradě

— NÁVŠTĚVNÍCI KRMÍTEK

Portréty více než 75 druhů ptáků

— A NĚCO NAVÍC

Postavte si své krmítko

PROF. DR. PETER BERTHOLD, ornitolog tělem i duší, je velkým zastáncem celoročního krmení ptáků. Se svojí ženou **GABRIELE MOHROVOU** se neúnavně podílí na mnoha projektech ochrany přírody.

ISBN 978-80-907420-1-7

9 788090 742017

www.knihykazda.cz

